

ПЕРЕКЛАД У КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ІВАНА ФРАНКА

Концепція національної літератури Івана Франка, яка, по суті, визначила розвиток української літературознавчої думки кінця XIX – початку XX століття (М.Грушевський, С.Єфремов, М.Возняк, Б.Лепкий), набуває особливого значення в контексті сучасної компаративістики. Ідеться насамперед про потрактування художніх процесів як взаємодію національних і наднаціональних елементів та структур (Д.Наливайко). При цьому дослідники особливо наголошують на визначальній ролі літератури-реципієнта (Д.Дюришин) та національній специфіці літературного розвитку в цілому (М.Алексєєв, Л.Грицик, Р.Гром'як, І.Денисюк, А.Діма, М.Ільницький, Ю.Левін, М.Новикова, Г.Сиваченко), а також на важливості вивчення перекладу в системі порівняльного літературознавства (Т.Херманс, П.Топер) передусім як суттєвого компонента літературної полісистеми (І.Івен-Зогар, Г.Турі). Це спонукає до осмислення, а почасти й переосмислення здобутків вітчизняної перекладознавчої думки, насамперед поглядів І.Франка на переклад як проблему загальнолітературну.

Розглядаючи національну літературу в контексті міжлітературної комунікації, учений обґрунтував поняття національної літератури як органічного синтезу “свого, місцевого, оригінального і своєрідного з привозним, чужим, перейнятим із довговікових міжнародних зносин”¹. Відповідно І.Франко визначив і завдання для історика літератури, яке полягає в тому, щоб розрізнити “своєрідно національне” й “загально міжнародне” за появи кожної нової течії в літературі (40, 10).

Концептуальний висновок І.Франка про те, що процес інтернаціоналізації літератур відкриває можливість вираження їхніх національних особливостей (31, 34), поглиблюючи вже саме поняття світової літератури², сприяв усвідомленню феномена національного письменства, його специфіки загалом. Це мало першочергове значення у процесі входження української літератури у світовий міжлітературний простір³. Не випадково значну увагу вчений приділяв вивченню зв'язків питома національної літератури із зарубіжними і в цьому контексті стверджував винятково важливу роль художнього перекладу.

Синтезуючи, а почасти переосмислюючи і трансформуючи здобутки української перекладознавчої думки XIX століття⁴, а також враховуючи власний досвід у цій сфері, І.Франко окреслював широке коло перекладознавчих проблем – від конкретніших, що стосуються власне мистецтва перекладу (адекватність відтворення змісту й форми першотвору, його віршованого розміру, збереження еквілінеарності, образності, мелодійності, загалом враження, що його викликає оригінал, його

¹ Франко І. Збір. тв.: У 50 т. – К., 1983. – Т. 40. – С. 10. Далі том (перша цифра) і сторінку зазначаємо в тексті.

² У дослідженнях сучасних компаративістів ця думка виразається й розвивається. Скажімо, румунський компаративіст А.Діма пропонує до двох традиційних напрямів дослідження (у сфері прямих міжлітературних контактів та типологічних сходжень) додати ще один – у сфері специфічних ознак кожної національної літератури. Див.: Діма А. Принципы сравнительного литературоведения. – М., 1977. – С. 174.

М.Новикова, розглядаючи переклад як явище, що поєднує та взаємозбагачує різні літератури та культури, акцентує увагу на специфіці культури перекладача як важливому факторі впливу на стиль перекладу. Див.: Новикова М. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь: Литературно-критические очерки. – К., 1986. – С. 53.

³ Див. ширше: Вербес Г. Роль Івана Франка у розвитку порівняльного літературознавства // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конф. – Львів, 1998. – С. 263-268.

⁴ Огляд та аналіз української літературно-критичної думки XIX – початку XX століття в перекладознавчому аспекті засвідчив важливу роль перекладу як наукової проблеми, що дало всі підстави інтерпретувати перекладознавчу думку як органічну частину літературної критики в Україні XIX – початку XX ст. Див.: Тетеріна О. Переклад як наукова проблема в українській літературно-критичній думці XIX – початку XX ст. (компаративний дискурс): Дис. ... канд. філол. наук. – К., 2004. – С. 15.

стилістичних особливостей, лінгвостилістичний аналіз перекладу), до загальніших, у межах яких переклад розглядається як чинник розвитку національного літературного процесу (як джерело його ідейного, тематичного, жанрового, стилістичного збагачення, оновлення та поповнення, як стимул для оригінальної творчості на власному ґрунті).

Вочевидь, І.Франко осмислював переклад різноаспектно, порушуючи як літературознавчу, так і мовознавчу проблематику. Утім, якщо система перекладознавчих поглядів ученого, що пов'язана насамперед із розкриттям “секретів штуки перекладання”⁵, здобула належне визнання авторитетних учених (Ф.Арват, О.Домбровський, Р.Зорівчак), то його літературознавча концепція художнього перекладу ще потребує спеціального дослідження.

Основоположну думку про те, що “добрі переклади важких і впливових творів чужих літератур у кожного народу, починаючи від старинних римлян, належали до підвалин власного письменства” та сприяли його поступу (39, 7), І.Франко послідовно обстоював як учений-літературознавець і як практик перекладу.

Потужна перекладацька програма І.Франка, зорієнтована на органічне засвоєння здобутків як західноєвропейських, так і східних літератур, набувала особливого значення в контексті поширеної на той час ідеї європоцентризму. Справжнім надбанням української літератури та культури загалом стала власна перекладацька спадщина письменника. О.Білецький, зокрема, висловив думку, що Франковою універсальною діяльністю відкривається нова епоха в перекладній літературі, а самі його переклади створили б цілу антологію всесвітньої літератури⁶. Не випадково Т.Гундорова трактує перекладацьку концепцію І.Франка в контексті культурного гуманітаризму вченого та означає її цивілізаційними вимірами. “Саме цивілізаційною функцією Франко пояснює природу і мету перекладів”⁷, – стверджує дослідниця.

Масштабність перекладацької діяльності І.Франка в умовах тодішньої історико-політичної ситуації переконує в тому, що український мислитель, культурний діяч, перекладач розглядає переклад як засіб утвердження та збагачення духовно-інтелектуального потенціалу культури свого народу. На цій підставі Р.Зорівчак доходить висновку, що переклад для І.Франка був “і рушієм суспільно-політичного процесу, і могутнім націєтворчим чинником, і об'єктом лінгвостилістичних досліджень ... і цікавою співпрацею між авторами оригіналу і перекладу”⁸.

Водночас для І.Франка як історика літератури переклад – це насамперед вагоме явище національного літературного розвитку, а отже – об'єкт і літературознавчих, зокрема компаративістичних, студій. Тому закономірно, що формування Франкових поглядів на переклад як проблему загальнолітературну тісно пов'язане із становленням його концепції національної літератури⁹, що засвідчують праці “Теорія і розвій літератури”, “Задачі і метод історії літератури”, “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.”, “Інтернаціоналізм і націоналізм в сучасних літературах”, “Поезія XIX віку і її головні представники”, “Старе й нове в українській літературі”, “3 останніх десятиліть XIX віку”.

По суті, І.Франко був предтечею вчених-філологів, які нині обґрунтовують функціональність художнього перекладу в національному літературному розвитку. Скажімо, самостійним явищем літературного процесу вважає художній переклад Д.Дюришин, який наголошує, що об'єктивний аналіз перекладу з погляду нормативності підпорядковується загальнішому завданню – вивченню

⁵ Основні положення вченого про перекладацьке мистецтво та вимоги до нього, основні принципи та критерії оцінки перекладного твору синтезовано у фундаментальній перекладознавчій праці 1911 р. “Каменярі. Український текст і польський переклад. Деяко про штуку перекладання”. – К., 1983. – Т. 39. – С. 7-20.

⁶ Білецький О. Перекладна література на Україні // Письменник і епоха. – К., 1963. – С. 208.

⁷ Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр. – К., 2006. – С. 149.

⁸ Зорівчак Р. Переклад як націєтворчий чинник в історико-культурологічній концепції Івана Франка // *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. – Т. ССЛ: Праці Філологічної секції. – Львів, 2005. – С. 505.

⁹ Див. докладніше: *Денисюк І. Франкова концепція національної літератури // Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн.* – Львів, 2005. – Т. 2: Франкознавчі дослідження. – С. 299-305.

функціональної значущості перекладу в історії літератури, зокрема і в міжлітературному контексті¹⁰. Такої думки дотримуються й інші дослідники. П.Топер, зокрема, сучасний рівень досліджень окреслює в межах потрактування перекладів як “особливого “шару” художніх творів з уповні визначеним місцем у системі літературних взаємозв’язків, зі своїми характеристиками, типологічними властивостями, законами функціонування тощо, пов’язаними з їхньою подвійною природою і виникненням на перетині двох культур”¹¹. При цьому вихідною для визначення місця й ролі перекладів у міжмовних літературних взаємозв’язках, наголошує дослідник, має бути думка про створення нових естетичних цінностей на рідному ґрунті.

У широкому загальнолітературному контексті розглядав проблему перекладу й І.Франко. З огляду на те, що “на полі літератури, думок і загалом духовного життя панує свобідна виміна” (41, 10), учений наголошував на необхідності з’ясувати кілька важливих питань: “в даній добі добачаємо більшу або меншу самостійність, чи більше присвоюється чужого або більше витворюється свого, чи присвоєння є правдиве, чи тільки поверхове” (41, 10).

Слід зазначити, що Франкове протиставлення понять “присвоєння правдиве” – “присвоєння поверхове”, що цілком відповідає розподілу генетичних зв’язків на зовнішні та внутрішні (класифікація І.Неупокоевої), засвідчує усвідомлення вченим різних рівнів функціонування перекладу, зокрема в інолітературному просторі. Таке розуміння цієї проблеми близьке сучасному, котре передбачає існування перекладу як явища зовнішньоконтактного (“поверхового”, за термінологією І.Франка), що не збігається з тенденціями розвитку літератури-реципієнта, та як явища внутрішньоконтактного (“правдивого”), що органічно поповнює національний літературний процес¹².

Суттєвим у цьому зв’язку постає переосмислення І.Франком того значення, яке мала для розвитку української літератури перекладена С.Руданським Гомерова “Іліада”. Варто нагадати, що І.Франко неодноразово критикував, як, до речі, й М.Драгоманов, необґрунтовану зміну перекладачем розміру оригіналу (“До студій над Руданським”, “Михайло Петрович Старицький”). Невідповідність відтворення віршованого розміру першотвору навіть дала вченому підстави для загального висновку про обмеженість таланту й епігонство манери С.Руданського як письменника (33, 235). Однак, ознайомившись із повним варіантом української “Іліади”, І.Франко кардинально змінив свою думку. Він усвідомлює, що це насамперед “правдиве” (органічне) явище культури-реципієнта, а отже, надає перекладу С.Руданського вагомому значення в контексті розвитку української літератури, зокрема з огляду на сприйняття його читачами. Це засвідчують передмови вченого до першого (1903) та другого (1911) видань “Іліади” в перекладі С.Руданського. “Щодо літературної вартості сього перекладу, – писав І.Франко, – то я вважаю його дуже цінним придбанням нашої літератури ... перейшовши цілість, я мушу подивляти вірний поетичний такт перекладача, повну видержаність стилю, який щоправда, не може вважатись вірним зразком Гомерового стилю, але прегарно передає власне те з Гомера, що може відчуті і смакувати широка верства укр.-руської публіки ... Се не популяризований, але, справді, націоналізований, наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитись подібнею працею” (17, 424-425).

Франкова оцінка української “Іліади” цікава передусім розставленими акцентами: у процесі осмислення ролі перекладу як явища загальнолітературного для історика літератури першочергове значення мають не стільки проблеми, що стосуються власне “секретів перекладання”, як з’ясування того, наскільки органічно переклад увійшов до національного літературного контексту, поповнюючи його художньо-естетичний потенціал.

¹⁰ Дюрішин Д. Теория сравнительного изучения литературы. – М., 1979. – С. 127.

¹¹ Топер П. Перевод в системе сравнительного литературоведения. – М., 2000. – С. 17.

¹² Дюрішин Д. Цит. праця. – С. 166-167.

Наголошував учений і на важливості визначення характеру перекладу як літературного явища. Ще в ранній праці “Адам Міцкевич в українській літературі” (1885 р.) він доводив, що існує переклад як посередник і як наслідок впливу (26, 386). Надаючи вагомого значення рецепції творчості А.Міцкевича українською літературою загалом¹³, І.Франко диференціює її вияви в національному літературному процесі. Якщо перші переспіви поезії А.Міцкевича українською мовою, здійснені, зокрема, П.Гулаком-Артемовським, в яких він почасти наслідує чи запозичує інонаціональні елементи, своєрідно видозмінюючи їх на власному ґрунті, учений називає вільними переробками, тобто “швидше наслідком, результатом впливу на нас” (26, 384), то пізніші українські переклади П.Куліша, В.Навроцького, М.Старицького, П.Свенціцького, що майже адекватно відтворюють оригінал, він вважає посередниками впливу. Скажімо, стосовно першої в українській літературі художньої спроби перекладу (“дуже вільної переробки”) П.Гулаком-Артемовським “Пані Твардовської” І.Франко зазначав: “авторові йшлося про те, щоб польській баладі надати по можливості колорит український, оживити її українським гумором, що зрештою йому повністю вдалося” (26, 385-386).

Отже, випереджаючи свій час, учений окреслює коло функціонування перекладу в національному літературному процесі – від перекладу як результату впливу (що межує з оригінальною творчістю) до перекладу як посередника впливу (що адекватно відтворює зміст і форму оригіналу)¹⁴.

При цьому вчений далекий від абсолютизації літературних впливів, прикметних для дослідження першої половини ХХ ст. Його погляди з цього питання мають багато спільного з теорією “основ” та “зустрічних течій” О.Веселовського, згідно з якою запозичення та засвоєння чужоземного матеріалу завжди передбачає зустрічне середовище, зумовлюється внутрішньою “згодою” (відповідністю) з ним¹⁵. Вирішальну роль літератури-реципієнта усвідомлював і Франко, на думку якого процес “освіжування інгаляцією впливів сторонніх” відбувається одночасно зі спротивом їм (41, 39). Вплив у Франковому розумінні – це насамперед творчий стимул, імпульс. Учений радив не “наслідувати чужих”, а тільки “вчитися від них методи, форми, підглядати, відки вони черпають у своїм житті живу воду поезії, і дошукуватися так само і в нашій житті подібних джерел...” (48, 369).

Розглядаючи Франкову концепцію перекладу як органічного складника національної літератури, слід враховувати еволюцію літературознавчих поглядів ученого, зумовлену становленням власного цілісного методу – історико-психологічного¹⁶.

Зміну естетичних уявлень І.Франка сучасні науковці слушно пов’язують із дослідженням ним визначальних тенденцій світового літературного розвитку¹⁷ та популяризацією творів європейських літератур. Упродовж 1895–1899 років І.Франко репрезентував у “Літературно-науковому вістнику” рубрику “З чужих літератур” численними статтями про творчість зарубіжних письменників-новаторів (праці про

¹³ Це виразно засвідчують і власні Франкові переклади творів польського поета (“Господарський вечір” та “Буря” (уривки з “Пана Тадеуша), балади “Чати”, “Втека”, “Петербурґ” (вступ до III частини “Дзядів”), вірші “Геть із моїх очей”, “Ордонова редута” та інші).

¹⁴ Думки І.Франка перегукуються з міркуваннями Д.Дюришина. Порівняймо: “Переклад за своєю функціональною роллю в контексті літератури-реципієнта, – пише сучасний компаративіст, – може перебувати на двох крайніх позиціях, між якими розташовується ціла шкала різних перекладацьких інтерпретацій оригіналу. Одна з них – ...посередницька функція перекладу... у своїй другій функції переклад може розглядатися як специфічна форма міжлітературної рецепції”. Див.: Дюришин Д. Цит. пр. – С. 162.

¹⁵ Веселовский А. Историческая поэтика. – Ленинград, 1940. – С. 506.

¹⁶ Питання про розвиток літературно-критичних поглядів І.Франка, замовчуване марксистським літературознавством, активно обговорюється в новітній науці про літературу. Важливо, що еволюція літературно-критичних поглядів І.Франка, яка в загальних рисах характеризується дослідниками як переорієнтація вченого від соціологізму до психологізму (М.Наєнко, І.Фізер), служить вихідним пунктом для досліджень, присвячених вивченню літературознавчої спадщини І.Франка загалом, почасти новому її прочитанню (Р.Гром’як, Г.Вервес, Т.Гундорова, М. Гнатюк).

¹⁷ Показове, зокрема, Франкове зацікавлення науковою діяльністю Г.Брандеса – автора шеститомної праці “Головні течії літератури XIX віку”, 1872–1890), що засвідчує стаття “Юрій Брандес”, присвячена данському літературознавцеві.

Г.Гауптмана, Е.Золя, А.Доде, Г.Ібсена, Д. фон Лілієнкрона, К.Ф.Майсра), що не могло не позначитися на формуванні поглядів ученого на переклад, насамперед стосовно його функціонування в контексті літератури-реципієнта.

Скажімо, у передмові до власного перекладу першої частини “Фауста” (1882) І.Франко оцінює цей твір винятково з позицій ідейності, відповідно осмислюючи і його актуальність для української літератури (26, 159-160). Натомість у передмові до перекладу з другої частини “Фауста” (“Гелена і Фавст”, 1899), керуючись естопсихологічним принципом оцінки літературного явища, учений наголошує на естетичній вартості зарубіжного твору, який служить зразком гармонійного поєднання глибокого змісту й витонченої форми (13, 367-369).

Франкові передмови та рецензії на українські переклади інонаціональних творів, як і власна перекладацька діяльність, засвідчують його ставлення до перекладу як джерела не лише ідейно-тематичного, а передовсім жанрово-стильового збагачення й оновлення української літератури.

Блискуче орієнтуючись у тенденціях світового літературного процесу, І.Франко перспективи української літератури пов’язував насамперед із розвитком та утвердженням у ній реалістичного напрямку. Ці міркування вченого перегукуються з твердженнями М.Драгоманова, який у зрілий період своєї літературознавчої діяльності надавав перекладу виняткового значення саме з огляду на його роль у розвитку жанрів і стилів української літератури, більше того, уводив переклад до системи національного літературного розвитку “знизу вгору”¹⁸.

Осмилюючи процес європеїзації української літератури як запоруку її інтеграції у світовий контекст та пов’язуючи освоєння кращих літературних інонаціональних здобутків насамперед з перекладом, М.Драгоманов був переконаний, що “українське письменство й наука про Україну мусять перш усього оновитись, приставши до тих методів і напрямків, котрі тепер творять силу письменського і наукового руху в Європі й Америці”¹⁹. В унісон М.Драгоманову звучать слова І.Франка: “Адже ми живемо в Європі в кінці ХІХ в., і устремління, що помітні в житті європейських народів, нас також не залишають в стороні ... Адже сучасні літературні напрями в Європі цікавлять нас, адже є і серед нас ібсеністи, золяїсти, символісти, декадентисти, необуддисти!”²⁰.

Особливу увагу І.Франка привертала творчість Е.Золя, ім’я якого він вважав найпомітнішим у “цілій всесвітній літературній республіці” (31, 275). У своїх творах французький письменник “обхопив найширший виднокруг, сягнув найглибше, показав найбільше сміливість в аналізуванні суспільних і індивідуальних хвороб” (31, 301-302), — стверджував критик. Важливого значення він надавав проблемі рецепції (насамперед через посередництво перекладу)²¹ творів Е.Золя в українській літературі. Захоплення новаторською творчістю французького письменника позначилося на прозі самого І.Франка, що засвідчують дослідники (Б.Голод, Т.Гундорова, І.Денисюк, М.Легкий, М.Наєнко). Однак, переростаючи натуралізм завдяки усвідомленню психологізму як нової якості реалізму (І.Денисюк), І.Франко-критик указує на принципову різницю між традиціями західноєвропейської та російської реалістичних шкіл і на своєрідність їхнього сприйняття в українському культурному контексті: “коли твори літератур європейських нам подобались, порушували наш смак естетичний і нашу фантазію, то твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних і покривджених” (27, 362). Керуючись естопсихологічним критерієм оцінки художнього явища, він надає перевагу глибоко психологічним творам російських реалістів, насамперед Л.Толстого і Ф.Достоевського (28, 235).

¹⁸ Див. ширше: *Тетеріна О.* Проблема художнього перекладу в літературознавчій концепції М.Драгоманова // *Літературознавчі* обрії: Праці молодих учених України. — К., 2004.

¹⁹ Цит. за: *Дорошкевич О.* Драгоманов в українській критиці // *Реалізм* і народність української літератури ХІХ ст. — К., 1986. — С. 176.

²⁰ *Франко І.* Ткачі. Драма Г.Гауптмана // *Літературна* спадщина. — К., 1956. — Т. 1. — С. 372.

²¹ І.Франко переклав оповідання французького письменника “Повінь”, уривок із його повісті “Провина абата Муре (“Природа і церков”), оповідання “Напад на млин”, уривки з повістей “Рим”, “Париж”, “Правда”, нариси “Жаба”, “Мишанин і селянин”.

У цьому зв'язку прикметне Франкове порівняння творчих методів “великого натураліста” Е.Золя як “соціолога” та “великого реаліста” М.Достоевського як “незрівнянного психопатолога” (31, 305). Саме знання світового літературного процесу, за слушним спостереженням І.Денисюка, допомогло І.Франкові відкрити закон розвитку літератури: від соціології до індивідуальної психології²². Український письменник проектує метод нової західноєвропейської школи, реалізму/натуралізму (завдяки перекладам) зокрема, на український ґрунт, доповнюючи його глибоким психологізмом. Отже, відходячи від соціологізму Е.Золя, а натомість розвиваючи творчі пошуки “психопатолога” Ф.Достоевського, І.Франко, як вважає Т.Гундорова, готував ґрунт для модерної літератури ХХ ст.²³

Не випадково саме І.Франко перший звернув увагу та високо оцінив глибоко психологічну прозу Г.Гайне, як і громадянське звучання його поезії. Своє завдання як перекладача він убачав у тому, щоб репрезентувати Г.Гайне в українському літературному контексті “не як закоханого трубадура, не як автора любовних поезій, але як борця за широку свободу людської одиниці, її громадського ділання, її думок, переконань і сумління” (13, 442). Водночас, підносячи суспільну значущість поеми “Німеччина”, критик високо оцінює її естетичну вартість як зразка політичної сатири в німецькій літературі. Вибір цього твору для перекладу українською мовою ще раз засвідчує, наскільки глибоко І.Франко усвідомлював важливість не лише ідейного, тематичного, а й жанрово-стильового збагачення української літератури та вагому в цьому зв'язку роль перекладу як стимулу для її розвитку. Скажімо, поцінуючи талант В.Самійленка як сатирика, він радить українському письменникові “покуситися на ширшу гумористично-сатиричну поему, що давала б панораму нашого суспільного, політичного та духовного життя, описаного з певної точки, щось в роді іспанського Дон Кіхота або поеми Гайне “Німеччина”²⁴.

Значною загальнолітературною подією критик вважає появу першого українського перекладу із прози Г.Гайне (“Подорож на Гарц”), здійсненого О.Черняхівським, про що пише у власній передмові до нього. З метою популяризації та рецепції прозових творів Г.Гайне в українському літературному просторі, І.Франко перекладає оповідання німецького письменника “Флорентійські ночі”, одну з найцікавіших, як він сам зазначав, новелістичних спроб Г.Гайне. До того ж увагу перекладача привернули, за його власним твердженням, не лише “незрівнянні фейєрверки стилю” автора, а й порушені ним психологічні проблеми.

І це закономірно, адже І.Франко як письменник та літературознавець надавав виняткового значення утвердженню психологізму в українській літературі, а також її жанровому оновленню²⁵. Особливо цікавила вченого проблема розвитку новели в українській прозі наприкінці ХІХ століття. Це засвідчує, зокрема, його праця “З останніх десятиліть ХІХ віку” (1901), в якій обґрунтовується взаємозв'язок між оновленням реалістичної літератури та змінами в її жанровій системі. Прикметно, що появу в українській літературі письменників нового покоління І.Франко пов'язує насамперед із їхньою обізнаністю з новими течіями та напрямками в європейській літературі (41, 525).

Усвідомлюючи важливість органічного національного літературного розвитку, учений розглядав переклад у контексті зв'язку традиційного й нового в національній літературі, а кожний окремий художній твір оцінював насамперед з погляду його причетності до високого словесного мистецтва. Прагнення письменника відмежуватися від кола “тих боязливих, що при кожній новій появі в літературі,

²² Денисюк І. Іван Франко про новаторство літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Львів, 2005. – Т. 2: Франкознавчі дослідження. – С. 308.

²³ Гундорова Т. Цит. праця. – С. 59.

²⁴ Цит. за: Рудницький Л. Іван Франко і німецька література. – Мюнхен, 1974. – С. 152.

²⁵ Докладніше див.: Денисюк І. Іван Франко про новаторство літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. – Т. 2: Франкознавчі дослідження. – С. 306-313; Денисюк І. Новаторство Івана Франка – прозаїка // *Затиски* Наукового товариства імені Шевченка. – Т. ССЛ: Праці Філологічної секції. – Львів, 2005. – С. 52-66.

непривичний для її смаку і для утертих стежок, лементують над упадком моральності і суспільного ладу” (32, 32), засвідчують власні Франкові переклади творів французьких поетів-модерністів П.Верлена, Ж.Мореаса, Ж.Рішпена, Ж.Роденбаха.

Утім, беручи до уваги потенційну здатність перекладу як літературного явища впливати на літературний розвиток, І.Франко надавав вагомому значенню проблемі вибору творів для перекладу українською мовою. Цим можна пояснити, зокрема, його негативне ставлення до здійсненого А.Крушельницьким перекладу твору С.Пшибишевського “Із циклу вігілій” та драми П.Ліндау “Мелійська Венера” в перекладі В.Щурата як таких, що, на думку вченого, неспроможні збагатити українську літературу. Приміром, у творі С.Пшибишевського І.Франко вбачав “наскрізь хворобливе затіснення духовного кругозору, що змушує автора в цілім світі бачити тільки своє власне я, обожане і нічим не зв’язане, незважаючи на всю його (змальовану в творі) мізерність – і жінчину в одній тільки функції – самиці” (32, 32-33), власне, вияв тих модерних тенденцій, які категорично не органічні для українського світогляду, а відповідно і для національного літературного розвитку. “Не можу зрозуміти, – пише критик, – пощо і для кого запотребилося д. Крушельницькому збагачувати нашу літературу перекладом сього твору” (32, 33).

У вивченні функціонування перекладу в національному літературному процесі І.Франко вбачав можливість глибше осмислити проблему національного та загальнолюдського, “свого” й “чужого”. Це промовисто засвідчують погляди вченого на творчість А.Кримського (“Наша поезія в 1901 році”, 1902 р.). Зокрема, у статті-рецензії на його збірку поетичних творів “Пальмове гілля. Екзотичні поезії” І.Франко, вказуючи на органічність рецепції специфіки східної поезії на рідному ґрунті (“орієнтальні тони та пейзажі і рідні нам, близькі та знайомі відгуки новочасного, європейського, ще й українського серця... Поет ніде не губиться в орієнтальній млі, ніде не маскується в орієнтального чоловіка ...” (33, 189-190)), основну увагу зосереджує на майстерному відтворенні поетом складного психічного стану ліричного героя, що становить визначальну ознаку модерної літератури²⁶ (“сучасний європеєць з його поглядами, турботами та натомленими нервами видніється тут скрізь як елемент дисгармонії в тім зачарованім світі” (33, 189-190)). Солідаризуючись із М.Сумцовим, учений доходить висновку, що поезії А.Кримського “вносять нову течію в українську літературу” (33, 189).

Водночас І.Франко не сприйняв ідею об’єднання у збірці “Пальмове гілля” оригінальних та перекладних творів (33, 190), хоча таке об’єднання, як засвідчує сам автор, було далеко не випадковим: А.Кримський свідомо поєднав у циклі оригінальні та перекладні поезії західноєвропейських і східних літератур за їх внутрішньою ідейно-естетичною близькістю, прагнучи підсилити враження цілісності всієї збірки. Саме створенню нової художньо-естетичної структури підпорядковані і принципи добору творів для перекладу. Це підтверджував і сам А.Кримський: “Із тисячі Гейневих пісень захотілося мені зробити тільки таку вибірку, яка б зовсім підходила під спільний тон мого “Пальмового гілля”. Через те я понаскикував собі Гейневих поезій не більше як два з половиною десятки, та й то із циклів зовсім неоднакових, зовсім різних”²⁷.

Враховуючи поступальність входження національної літератури у світовий контекст через освоєння інонаціональних художніх здобутків (від наслідування, переробки, переспіву до створення нових естетичних цінностей на власному ґрунті), поезію “Пальмового гілля” вповні можна потрактувати, послуговуючись терміном І.Франка, як “результат впливу”, але вже на якісно вищому рівні – як творчу трансформацію насамперед світу східної поезії у специфічно національній формі.

²⁶ Не випадково сучасна критика осмислює значення “Пальмового гілля” в контексті проблеми зародження українського модернізму. Див.: *Грицик А.* Орієнталістика А.Кримського в українському літературному контексті початку ХХ ст. – К., 1994. – С. 109-111; *Павличко С.* Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського. – К., 2000. – С. 67-69.

²⁷ *Кримський А.* “Пальмове гілля”: Екзотичні поезії. – К., 1923. – С. 76.

Тенденцію до збагачення й оновлення національної літератури іонаціональними імпульсами І.Франко спостеріг і у творах одного з найоригінальніших, за його словами, німецьких ліриків – М.Ленау (“Фауст”, “Савонарола”, “Жижка”, “Альбігойці”, “Дон Жуан”). На думку критика, поет не лише відгукнувся на найважливіші питання свого часу, а й “вніс у німецьку поезію крайобраз своєї батьківщини, угорської “пусти”, вніс свіжу мелодію, надихану мадярською та слов'янською меланхолією та ритмом циганської музики” (33, 295).

Прикметно, що творчість самого І.Франка промовисто засвідчує ту вагому роль, яку іонаціональний твір, зокрема переклад, відіграє у процесі взаємодії літератур. Властиве світовому літературному процесу явище трансформації загальнолюдського змісту в найбільш національну форму вповні виявляється і в художньому переосмисленні українським письменником світових образів (“Смерть Каїна”, “Похорон”, “Мойсей”, “Страшний суд”), і в обробках західноєвропейських та східних творів – “Лис Микита” (на основі “Панчатантри”), поема “Абу-Касимові капці” (на основі арабської казки), поетична обробка уривків із “Дон-Кіхота” М.Сервантеса, поема “Коваль Басім” (за збіркою “Тисяча і одна ніч”) та багато інших. Варто зазначити, що в кожному творі І.Франка, в якому розробляються запозичена тема, мотив, сюжет чи образ, оригінальна обробка чужого матеріалу відбувається шляхом творчого сприйняття іонаціональних художніх здобутків крізь призму власних національних традицій. Про такий підхід ідеться, зокрема, у вступній статті, а власне, у науковій розвідці “Хто такий Лис Микита і відки родом”, написаній до другого видання “Лиса Микита” 1896 р.: “Я бажав не перекласти, а переробити стару повість про лиса, зробити її нашим добром, надати їй нашу національну подобу. Я, щоб так сказати, на чужий, позичений рисунок накладав наші руські кольори. Дословно я не перекладав ні одного рядка. Чи це хиба, чи заслуга моєї праці – в те не входжу, досить, що з цього погляду вона моя”²⁸. Прикметно, що сучасна німецька критика вважає казку І.Франка оригінальнішою за подібну переробку-трансформацію світового мотиву про Райнеке-Лиса Й.-В.Гете. Цю думку підтримує Л.Рудницький, який стверджує, що твір І.Франка “найоригінальніший зі всіх існуючих тому, що він чисто український, нав'язаний своєрідним гумором західно-українського села, перенесений у цілковито українське довкілля і прикрашений новими епізодами та мотивами”²⁹.

“Коваль Басім” та “Абу-Касимові капці” І.Франка – так само вільні переробки, але вже народних казок. Це не просто переклади, вважають дослідники, а цілком самостійні твори, які можуть бути яскравим прикладом взаємодії двох літератур – української й арабської³⁰. Літературну вартість казки “Абу-Касимові капці” високо оцінив А.Кримський, який у рецензії на цей, за його словами, високоестетичний та високохудожній твір писав: “Франкова поема дуже жива і пластична для нас через те, що автор, малюючи життя арабське, зумів до ладу покористуватися образами і порівняннями руськими ... Франків Багдад не є для нас чуже місто, а в першій мірі наше рідне”³¹.

Особливо вагоме значення для української літератури на шляху її входження до світового літературного контексту мала поема І.Франка “Смерть Каїна” (1884 р.), написанню якої передувало, що не випадково, переклад ним твору Дж.Байрона “Каїн” (1879 р.) Цей факт вочевидь свідчить про суттєву роль перекладу як стимулу для власної творчості. Підтвердженням служить і зізнання самого І.Франка, який у листі до М.Драгоманова від 20 березня 1889 р. писав: “Він (Каїн. – О.Т.) сидів мені в мозку ще від того часу, коли я перекладав байронівського Каїна”. Український письменник своє завдання, за власним визнанням, убачав у тому, щоб розвинути тему, порушену Байроном у згаданому

²⁸ Франко І. Лис Микита. – Краків; Львів, 1944. – С. 155.

²⁹ Рудницький М. Цит. праця. – С. 125.

³⁰ Кочубей Ю. Зв'язки української літератури з літературами близького і середнього Сходу // Українська література в загальнослов'янському і світовому контексті: У 5 т. – К., 1988. – Т. 3. – С. 430.

³¹ Кримський А. Твори: У 5 томах. – К., 1972. – Т. 2. – С. 462.

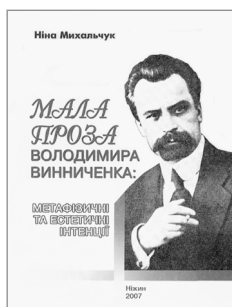
творі. Прикметно, що саме з поемою “Смерть Каїна” Ю.Бойко пов’язує “великий стильовий стрибок” у Франковій творчості – від реалізму до т. зв. новоромантизму³².

Жанрово-стилістичні, ідейно-тематичні аналогії, алюзії, трансформації інонаціональних художньо-естетичних здобутків у творах І.Франка (насамперед високомистецька “націоналізація” світових образів і вічних тем у нових літературних версіях) переконливо засвідчують теоретично обґрунтоване дослідником взаємопроникнення оригінальної та перекладної творчості.

Загалом учення І.Франка про переклад як вагомий чинник літературного розвитку суттєво поглиблює та увиразнює його концепцію національної літератури, насамперед в осмисленні проблем взаємозв’язку національного та загальнолюдського, традицій і новаторства у вітчизняному літературному процесі.

³² Бойко Ю. До проблеми розвитку Франкового стилю // Вибр. праці. – К., 1992 . – С. 109.

Наші презентації

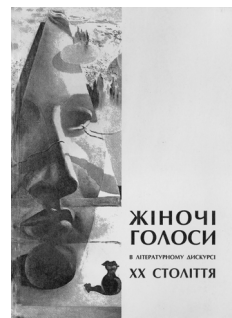
Михальчук Ніна. Мала проза Володимира Винниченка: метафізичні та естетичні інтенції: Монографія. – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2007. – 127 с.

Монографія присвячена дослідженню малої прози письменника через функціонування категорій метафізичного та естетичного світорозуміння, що дає змогу визначити особливості картин світу в контексті ідеології модерністського зламу в літературі кінця XIX – поч. XX ст., конкретизувати думку дослідників про вплив на творчість Винниченка “філософії життя” та місце малої прози в контексті українського модернізму.

Актуальною для моделювання літературного процесу XX ст. та його зв’язку з модерністською європейською культурною традицією залишається й нині проблема прочитання малої прози В.Винниченка та зрозуміння її модерних рис, що дозволить визначити особливості модерністського дискурсу його творчості та її місце в контексті українського модернізму.

Жіночі голоси в літературному дискурсі XX століття: Матеріали до спецкурсу. – 2007. – 240 с. / Організація Американські Ради з міжнародної освіти: ACTR/ACCELS, Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка.

Пропонований увазі читачів збірник статей став завершальним етапом проекту “Жіноча література: розширення кордонів” про творчість американських письменниць та О.Кобилянської. Вони стали прикладом розширення інтерпретативних і канонічних кордонів, заперечуючи традиційно маргінальне становище інонаціональної та національної жіночої літератури. Художні тексти, які ввійшли до збірника, сприятимуть позитивній самоідентифікації жінки в суспільстві, усвідомленню нею опресивних моделей та опірності до них.

С.С.